

Управління освіти
Прилуцької міської ради
Чернігівської області
Науково-методичний центр

О.Мальована

Народні свята, звичаї та обряди українського народу

2009 р.

**Мальована. Звичаї українського народу
Загальноосвітня школа I-III ступенів №2, 2009 р.**

Рецензенти:

- 1. Огорілко І.М., методист науково-методичного центру управління освіти Прилуцької міської ради**
- 2. Безрукова Н.В., керівник МО вчителів української мови та літератури ЗОШ I-III ступенів №2**

Посібник містить опис народно-календарних звичаїв протягом року. Матеріали укладені на основі досліджень відомих фольклористів та етнографів.

Відомості про обряди й звичаї розподілені за порами року: I-ша частина – “Зима”, II-а – “Весна”, III-я – “Літо”, IV – “Осінь”.

Народний календар стане в пригоді всім, хто не байдужий до своєї національної культури.

**Погоджено на засіданні ради науково-методичного центру
Управління освіти Прилуцької міської ради,
Протокол № ____ від _____ 2009 р.**

Рекомендовано до друку науково-методичним центром управління освіти Прилуцької міської ради

Зміст

Вступ	4
Народні свята, звичаї та обряди українського народу:	
Народні свята	5
Зима	7
Весна.....	21
Літо.....	48
Осінь.....	21
Використана література	56

Вступ

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками.

Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а й у його історичному минулому.

Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного й суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших усенаціональних справах. Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя й розвитку кожного народу.

Звичайно, не все з традиційного набутку на сьогодні має практичну вартість. Чимало форм людської діяльності – примусово чи природним шляхом – втратило своє первісне значення. Але це не означає, що ми не повинні знати про них. Ми маємо змогу повніше спізнати життя і побут своїх предків. Ми повинні пишатися високим рівнем культури українського народу й зберегти духовний набуток для наступних поколінь.

Народні свята, звичаї та обряди

Народні свята

Введіння – 04 грудня

07 грудня - Катерини

13 грудня – Апостола Андрія Первозданного

17 грудня – День Варвари Великомучениці

19 грудня – Святителя Миколи Чудотворця

6 січня – Святий вечір (Багата кутя)

7, 8, 9 січня – Різдвяні свята

13 січня - Меланки

14 січня – Новий рік (св. Василя Великого)

18 січня – другий Святий вечір (Голодна кутя)

19 січня – Богоявлення або Хрещення Господнє
(Водохреща, Йордан)

20 січня – Івана Хрестителя

15 лютого – Стрітення Господнє

Тиждень перед Масляною – “Всеїдний” тиждень

Останній тиждень перед Великим постом – Масляна

09 березня – Обретіння (1-е і 2-е знайдення глави Іоана
Предтечі)

14 березня – Явдохи

22 березня – Сорок святих або Сорок мучеників

30 березня – Теплою Олексі

07 квітня – Благовіщення

08 квітня – Благовісника, архангела Гаврила

09 квітня – Мотрони

14 квітня – Мар’ї

Остання неділя семитижневого Великого посту – Вербна

Тиждень перед Великоднем – Чорний тиждень

06 травня – свято Юрія – Георгія Побідоносця

22 травня – Літнього Миколи

24 травня – Мокія

Вознесіння, Вшестя – на сороковий день після Великодня

03 червня – Олени

Трійця, Зелена Неділя – сьома після Великодня неділя

**Петрівка, Петрів піст – перший після трійчанського тижня
понеділок**

27 червня – Мефодія

07 липня – Івана Купала

12 липня – Петра і Павла

29 липня – Валентини

31 липня – Івана Богостраждальника

01 серпня – Мокрини

02 серпня – Іллі

04 серпня – Марії-Магдалини

07 серпня – Анни

09 серпня – Пантелеймона-Паликопа

10 серпня – Смоленської ікони Божої Матері

12 серпня – Івана-воїна

14 серпня – Маковія і першого Спаса

Спасівка – двотижневий піст

**19 серпня – Спас другий (Великий), Пре ображення
Господнє**

28 серпня – Успення і перша Пречиста

29 серпня – Третій Спас, або після свято Успення

11 вересня – Усікновення, головосіки Іоанна Хрестителя

14 вересня – Семена, Симона Стовпника

19 вересня – Михайла Чудотворця
21 вересня – Друга Пречиста, Різдво Богородиці
27 вересня – Воздвиження
30 вересня – Віри, Надії, Любові та їх матері Софії
01 жовтня – Ярини
09 жовтня – Івана Богослова
14 жовтня – Покрова Святої Богородиці
20 жовтня – Сергія Послушного
04 листопада – Казанської Божої Матері
21 листопада – Михайла
27 листопада – Пилипа, заговини, запусти на Пилипівну
28 листопада – Пилипівський піст, Пилипівка

Із цими святами пов'язані народні обряди, звичаї та вірування нашого народу, що своїм коріння сягають у глибину століть.

Зима

Введення (04 грудня)

Хто в цей день першим прийде до хати, той буде першим “показником” на новий господарський рік.

Якщо першим до хати увійде молодий гарний чоловік, а до того ще й з грішми – добра ознака: увесь рік у хаті будуть усі здорові й будуть “вестися” гроші. Якщо ж увійде до хати старий кволий чоловік, а до того ще й бідний – погана ознака: і хворі в хаті будуть, і злидні заведуться... А найгірше, як

увійде до хати стара жінка – “ то вже добра не жди”... Тому старші та бідніші люди колись стримувалися заходити до чужої хати в день Введення – так само, як і на Різдво та Великдень. Недобрий знак, якщо в цей день хтось із сторонніх приходять що-небудь позичати.

Катерини (7 грудня)

День Великомучениці Катерини є свято дівочої долі. Напередодні цього свята парубки колись постили, щоб Бог послав їм гарну жінку. У самий день свята дівчата ворожать і закликають долю.

Ранком, до схід сонця, дівчина зрізує гілочку вишні, ставить її у пляшку з водою й чекає свята Меланки. Якщо до “Меланки” вишня

розів’ється й зацвіте – добрий знак, бо доля дівоча цвісти буде. Засохне гілочка без цвіту – кепська ознака. Під “долею” дівчата розуміють шлюб: є цвіт на гілочці – буде весілля, нема – восени доведеться Покрову благати: “Свята мати, Покрівонька, покрій мою голівоньку”.

Увечері дівчата сходяться до однієї хати й варять спільну вечерю – борщ і кашу. Приходять хлопці, починаються розваги. Танцювати не можна, піст, але й без танців весело – сміх, співи...

Опівночі, перед “півнями”, дівчата беруть горня з “вечерею”, обгортають його новим рушником і йдуть “закликати долю”. Кожна з дівчат вилазить по черзі на

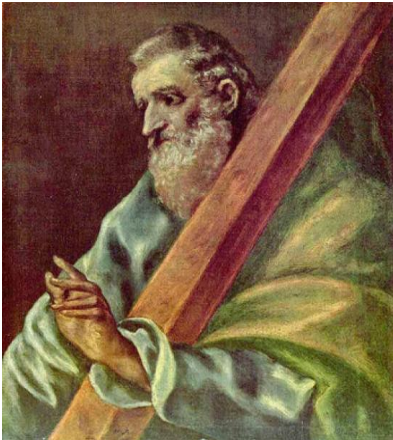
ворота, тримаючи в руках горня з кашею та борщем, і тричі гукає:

- Доле, доле, іди до мене вечеряти!

Якщо в цей час заспіває півень, “доля обізвалася”; якщо ж ні: “Доля оглухла, не чує мого голосу”. Журиться дівчина й проклинає долю: “Щоб ти зозулі не чула, блуднице моя!”

Гірше, коли зірка з неба впаде. “Погасне доля!” – злякано шепочуть дівчата.

День Святого Андрія Первозданного (13 грудня)

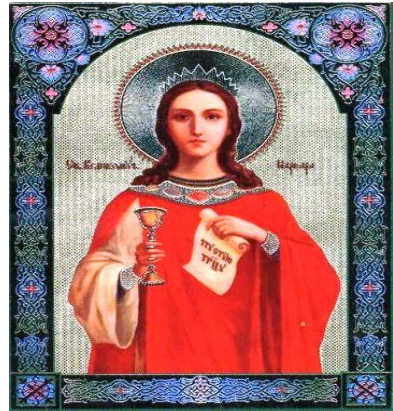

Із давніх-давен у ніч під “Андрія” дівчата ворожать. Ще звечора вони печуть балабушки – невеличкі круглі тістечка з білого борошна. Воду на тістечка носять із криниці не відром і не глечиком, а ротом... Носять так, щоб хлопці не бачили й не розсмішили. Коли вже

балабушки спечуться й вистигнуть, кожна з дівчат значить своє тістечко кольоровою ниткою або папірцем. Потім розкладають їх на долівці на вишитому рушнику. Потім до хати впускають собаку, який “вирішує долю”. Чию балабушку проковтне першою, та дівчина першою й заміж вийде, а чию не зачепить, то сидітиме в дівках.

ДЕНЬ ВАРВАРИ ВЕЛИКОМУЧЕНИЦІ

Народна легенда каже, що свята Варвара Великомучениця була така мудра на вишивання, що вишила ризи самому Ісусові Христові.

У День Варвари Великомучениці гріх прати, білити й глину місити. “ Можна тільки вишивати та нитки сукати...” Беручись до вишивання, колись дівчата хрестились і шептали: “Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила”.

“Варвари – день повороту на весну. Приповідка каже, що “Варвара ночі урвала, а дня приточила”.

На другий день – преподобного Сави, а на третій день – Миколая.

Усі ці три дні наші селяни колись варили кутю та узвар – “щоб хліб родив та садовина рясніла!”

“Миколая” (19 грудня)

Варити пиво на “Миколи” – дуже старий звичай.

Зле, якщо хто інший – не господар – перейде через подвір’я першим. Кожний господар встає в цей день

раніше, ніж звичайно, та йде дати худобі їсти. Прийшовши до хліва, поздоровляє худобу словами: “Дай, Боже, добрий день, щоб худібонька здорова була та й з тобою ще й з своєю жоною”.

За народними переказами, Святий Миколай боронить людей перед стихійним лихом, а найбільше – на воді.

Святий Миколай роздає дітям подарунки.

Святий вечір (6 січня, Багата кутя)

За народним віруванням, на Святий вечір на кутю приходять і душі померлих. Тому під час вечері на окрему тарілку накладаються їм страви, а в чарку наливається узвар. У миску кладуть ложки: щоб вони

лежали рядочком, ниць, держалном догори. Зверху ложок кладуть книша. Ці душі у ніч на Різдво та Великдень (тільки двічі на рік) відвідують і церкву.

Коли “кутя” готова, то витягують її з печі і ставлять на лаві під мисником коло дверей. А тоді жінка, старша в хаті, тягне помаленьку до покутя кутю по лаві й каже: “Іде, кутя, на покутя... квок, квок, квок!” І так три рази каже й квокче; це – щоб курчата водилися. Чоловік, за кожним разом, як вона скаже “Іде кутя на покутя”, додає: “А озвар – на базар”; це – щоб базар удавався. За матір’ю ідуть діти, свої чи чужі, і цяпкають, як курчата. Коли поставить кутю на сіно, то всі крикнуть: це – щоб рабці

курчат не брали. Після цього мати поскубе всіх за чуби, за коси, хто є в хаті, – щоб курчата були чубаті.

Починають вечерять з куті: “кутя” із пшениці, з медом та озваровою юшкою і маком. Чарку горілки перший п’є батько, коли нема діда, а тоді – мати, і даліше всі – по старшині.

А коли їдять кутю, то першу ложку з’їдають, а другу – господар підкидає догори під стелю і закликає Мороза на кутю і просить його, щоб не поморозив їм урожаю і тварин. На ніч покроплять худобу поміями, від пристріту, і самі всі вмюються, щоб не бояться пристріту, а червоним рушником утруться, щоб цілий рік бути червоному. Та й лягають спати. Лампадка не гаситься, аж доки свята не відійдуть.

Різдво (7 січня)

Різдво й Новий рік – родинні свята, бо в новорічну ніч злітаються до господи душі пращурів.

До свят білили хату, прибирали її святковими рушниками, килимами, паперовими прикрасами (витинанками), розмальовували печі. Перед іконами на покуті вішали паперових пташок або “павучків” із соломи.

Прийшовши з церкви додому, усі сідають за стіл і найперше п’ють ту юшку з узвару, що померлі недопили. Це для того, щоб побачитися на тім світі. Їдять кутю, затірку, ковбаси, печеню з м’яса, смажену капусту,

запечені в сметані вареники, млинці з яблуками та медом, бабку та інші страви. Після обіду (з інших джерел – на другий день) молоді йдуть з вечерею до хрещених батьків, бабусь, дідусів і дядьків. Хрещеники повинні нести вечерю тому, що на тім світі тією вечерею будуть їх годувати.

Від двору до двору ходили гурти колядників та колядувальників. Істотної різниці щодо змісту колядок і щедрівок не було. Колядування припадало на 24 грудня за старим стилем.

Колядки і щедрівки

Колядують на Різдвяні свята, щедрують під Новий рік і на Новий рік та на Водохрещі.

У колядках і щедрівках славиться Ісус Христос, день Його народження й звеличуються господарі, їхній достаток, оспівується краса і сила

їхніх синів та дочок, бажається їм міцного здоров'я, родинного щастя, добробуту – багатого врожаю, великого приплоду худоби тощо.

Із давніх-давен у селах України побутує звичай “водити козу”. Цю обрядову гру виконують колядники – “коза”, “проводир”, “міхонша” і хор парубків. Мета її – замовляння багатого врожаю.

Меланки (13 січня)

У ніч під Новий рік (на Меланки, коли парубки починають засилати старостів до дівчат, сватати їх) збираються дівчата по дві, три і більше та ворожать. Найперше до хати вносять півня і

ставлять перед ним просо, воду та глину. Якщо півень п'є воду, – дівчина вийде заміж за п'яницю, як клює просо – за господаря, а як буде гребти глину, то дівчина того року заміж не вийде. Є й інші ворожіння – із свічками, сірниками, перстенцями, хлібом, вугіллям тощо.

У святкові дні не можна виконувати важкої роботи. Бо хто що зробить, те відіб'ється на новонароджених – дітях чи худобі. Зимові свята супроводжуються високо поетичними піснями.

Новий рік (14 січня)

У цей день хлопчики ходять вранці від хати до хати й засівають зерном (звідси й назва – засівальники), виголошуючи новорічні побажання господарям: доброго здоров'я, щастя й багатого врожаю в Новому році.

Після того, як посипальники переходять всі, то посипану пашню збирають і дають курям, щоб неслись.

По обіді всі ходять одні до других і поздоровляють.

Ялинка в Україні не завжди була традиційною. Почали її ставити в нас на початку ХХ століття. У давнину ж на вечірній зорі найстаріший член сім'ї (дід або батько) вносили в хату сніп жита чи ячменю (пшениці чи вівса). Брався для цього перший нежатий сніп. Його ставили в

кутку на покуті. Називався сніп “дідухом” або “колядою”. Він і виконував функцію ялинки. Разом із сіном у хату вносилося першоскошене сіно. Його розтрушували по хаті. Особливого значення надавали тому сіну, на яке на

колінах ставали до молитви. Вважалося, що ним можна лікувати хворі суглоби., купати застуджених дітей. Тому по закінченню свят жінка берегла сіно з-під образів як ліки.

Найстарша жінка в сім'ї (баба або мати) ставила біля “дідуга” горщик з кутею, узвар і свячену воду. Біля узвару і свяченої води обов'язково запалювалася свічка

До 12-ої години ночі сини й батько обходили обійстя із святим хлібом, благословляючи все живе, закликаючи його від напасті.

На воротах і на дверях сараю ставилися свяченою водою обереги і вішалися пучечки трави з полину, кропиви, чебрецю, звіробою тощо, щоб відігнати нечисту

силу. Після цього збиралася вся сім'я і найстарша жінка запалювала посвіт. Це дійство супроводжувалося заклинаннями мати в наступному році мед, віск, достаток, здоров'я. У небесних сил просили захисту для худоби. Посвіт обсипався лісовими горіхами чи насінням. По закінченню свята ласощі віддавалися дітям.

Спочатку роль посвіту виконувала ялинкова, а інколи дубова гілочка із запаленими на ній свічками. Ми й нині запалюємо традиційно священні вогні на воскових свічках чи гірлянди на ялинках, не задумуючись, що виконуємо старовинний ритуальний слов'янський обряд, переданий від покоління до покоління. Від посвіту запалювали в печі 12 полін, жар із яких господиня повинна була зберігати протягом усього року.

Вогонь вважався символом очищення, сили. Йому поклонялись в усі віки.

На столі ставилося 12 страв, щоб кожен місяць був щедрим.

Тиждень од Нового року до Водохреща

Після Нового року до Водохреща можна робити тільки вдень, а ввечері – гріх, бо кожний вечір святий. Хто ввечері робить, то за кожную роботу Бог покарає отак,

як за роботу од Різдва до Нового року... Цілий той тиждень прибирають у хатах, перуть, бо після Водохреща довго не можна прати.

Голодна кутя (18 січня)

На Голодну кутю святять воду в діжках коло церков, крейдою малюють хрестики (на всьому, що є в хаті) – це від нечистої сили, яка боїться хрестів. У цей день не можна, щоб що-небудь із шмаття чи з одягу, або хоч ганчірочка, висіло надворі, – тому що як вода святиться, то всі нечисті сили тікають з болота і ховаються в те, що на тину залишилося.

Варять те саме, що й на багату. Тільки на Голодну кутю од самого рання не можна нічого їсти, поки не нап'ється свяченої води.

Свячену воду, що залишилася, ховають і держать проти всякої недуги. Свяченою водою кроплять хату, сіни, комору, а також худобу (крім коней і свиней), хлів. Сідають вечеряти, переодягнувшись в усе нове або чисте. Господар набере в ложку куті, підходить до вікна й каже: “Морозе, Морозе! Іди до нас вечеряти! А як не хочеш вечеряти, то приходь обідати, а як не хочеш обідати, то хоч так одвідати. Та не поморозь на полі гречки, ані в хліві овечки. Я тобі – куті й меду, а ти не йди на мою гречку попереду.” Після цього вечеряють.

Мертві душі теж приходять вечеряти.

По вечері виходять з рушницею й прогоняють кутю.

Водохреща (19 січня)

Рано йдуть до церкви або прямо до річки. Батюшка править у вівтарі з льоду.

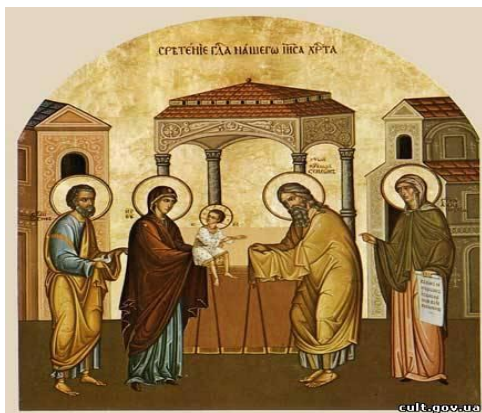
Прийшовши додому, кроплять святою водою в хаті, пишуть хрестики на всьому так, як і а кутю. Мати в хаті накурить ладаном, і сідають обідати.

Як і на Різдво, обідають усяку страву.

Це свято святкують три дні: перший день – Водохреща, другий – Івана Хрестителя, третій – той день, у який було Різдво.

Стрітєння Господнє (15 лютого)

У цей день зима, кажуть, іде туди, де було літо, а літо – де була зима. По дорозі вони зустрічаються.

Хазяї ворожили на врожай, виставляючи на ніч тарілку з зерном надвір. Якщо ранком є роса – урожай, нема роси – погана ознака.

У цей день святять воду й свічі. Посвячені на Стрітєння свічки звалися “громичними”, бо їх запалювали й ставили перед образами під час грози, щоб оберегти

людей і худобу від грому. Ці ж свічі давали в руки змиряючому при читанні одхідної молитви.

У день Стрітєння, коли приходили з церкви, запалювали “громичну” свічку – “щоб весняна повінь не пошкодила посівам і щоб мороз дерев не побив”.

Від “громичної” свічки і саме свято, крім “Стрітєння” або “Стрічання”, називалося колись “Громиця”.

Коли святити в церкві воду, селяни набирали тієї води в нову – ще не вживану – посудину, приносили додому й пильно берегли. Цій воді приписувалась магічна сила. За народним уявленням, це – цілюща вода. Нею натирали хворі місця й вірили, що “поможе”. Найкраще ця вода ніби помагала від “пристріту” – від хвороби, що спричиняло “погане” око.

Стрітєнською водою ще кропили скот і давали йому пити її – “щоб не хворів”

“Всеїдний” тиждень

Тиждень перед Масляною зветься “Всеїдним”. На Лівобережжі тиждень перед Масляною зветься “рябий”, бо в середу та п’ятницю треба постувати. “Всеїдним” же зветься попередній тиждень, бо весь тиждень за церковним уставом можна їсти скоромне.

Масляна складається з трьох частин: зустріч у понеділок, “перелом” у 2широкий” четвер і “прощальна неділя”.

Масляна

Масляна – це останній тиждень перед Великим постом. На перший день Масляної, в “м’ясопустну” неділю, за стародавнім звичаєм готувався холодець із свинячих ніжок, тому цей день ще називався “ніжкові

заговіни”.

Головною їжею на Масляну є вареники з сиром і сметаною, але й гречані млинці на маслі або на смальці смажені – теж обрядова їжа в ці дні на Україні. Цей звичай ведеться здавна, бо вже в св. Письмі слов’янською мовою цар Давид народові “Даяша по млину сковорідному”.

Весна

Обретіння (09 березня)

Свято знайдення голови Івана Хрестителя або “Обретіння” стало в народі святом “Обертіння”. У цей день “чоловік до жінки обертається, і птахи обертаються з вирію”. “На Обретіння прилітають з вирію птахи; це святий Іван чудом своєї голови повертає їх назад додому”.

У цей день і справді відбувається масовий приліт пернатих гостей. Першим прилітає жайворонок.

Селяни по жайворонках ворожать на врожай: якщо жайворонки летять високо над землею, то це вони “до Бога летять молитися” – буде врожай на збіжжя. Якщо ж жайворонки летять над землею низько, то це вони “загубили ціп по дорозі” – буде неврожай.

Явдохи (13 березня)

14 березня – день преподобної мучениці Євдокії, або, як селяни кажуть, “Явдохи”. Згідно з народною традицією – це перший день весни. У цей день бабак прокидається від зимової сплячки, виходить “на світ” і свище три рази. Свиснувши, він знову ховається в свою нірку, лягає на другий бік і буде спати аж до Благовіщення. А ховрашок тільки перевернеться на другий бік.

У цей день – так вірили наші селяни – повертаються з вірію ластівки. “Якщо побачиш ластівку, – повчала мати, – то візьми жменю землі, кинь за нею і скажи: “На тобі, ластівко, на гніздо!” – це щоб швидше весна приходила. Ластівка на своїх крилах нам весну з вірію несе”. Хлібороби дослухалися, чи не заспіває своєї улюбленої пісні веснянка: “Діду, діду, сій ячмінь!”

Справді-бо, весна вже кликала селянина в поле, бо “одова Явдоха виходить із плугом”. Ось чому так ретельно стежили за погодою.

Як вода капає зі стріх, то ще довго буде холодно.

Гарний день вдасться – на врожай огірків та опеньків.

Якщо курка на Явдоху нап’ється, то на Юра вівця напасеться.

Сорок святих або Сорок мучеників (22 березня)

Вважається, що цього дня має розпочатися справжня весна, а тому матері випікали з тіста по сорок “жайворонків” чи “голубів” і віддавали дітям, щоб вони, ходячи вулицями,

закликали птахів з вірію.

Діти ж, узявши печиво, вибігали за село й наспівували веснянки. Власне, з цього дня дозволялося починати веснянкові забави. Хлопці, побачивши диких гусей, кидали їм услід соломинки з побажанням: “Гуси,

гуси! Натє вам на гніздечко і на здоров'ячко, а нам на тепло!”

За звичаєм, у цей день дівчата варили сорок вареників. Але найбільш символічним був обряд “топтати ряст” Вважалося, що той, хто напровесні потопче його, – убезпечить життя й здоров'я протягом року. Тому всі, навіть літні й кволі, виходили в поле і, притупуючи ногами по зелених сходах, казали: “Топчу, топчу ряст. Дай, Боже, потоптати і того году діждати!”

Завбачливі господарі готували збіжжя для ранніх зернових, а жінки висівали розсаду капусти.

Хоч цей день вважався провісником весни, але люди вірили, що ще можуть бути сорок приморозків.

Теплого Олекси (30 березня)

Цей вважають уже весняним – скресала крига, починалися весняні повені. Відтак люди готували польовий інвентар. Проте в цей день ніхто не робив, а спостерігав за погодою. Щоправда, усі без винятку пасічники мали виставити бджоли для обльоту.

На Олекси риба-щука хвостом лід розбиває.
На Олекси кидай сани, готуй воза.

Благовіщення (7 квітня)

Традиційно це найбільше весняне свято. Селяни з особливою пошаною ставилися до нього, оскільки вважали, що “Бог у цей день благословляє всі рослини”,

а відтак було за великий гріх братися за будь-яку роботу.

Особливо застерігали вагітних жінок, бо як працюватимуть, то неодмінно відріжуть ніжку своїй дитині. Існує повір'я, що навіть птиця на Благовіщення не в'є гнізда. За легендою, зозуля не має свого кубла й підкидає яйця в інші, що “колись на

свято вила гніздо, і Бог їй відбив пам'ять”.

Великим гріхом вважалося на Благовіщення позичати вогонь. Цей звичай зафіксований на всій території України. А на Поліссі були переконані: якщо закопати в кінці посіву проскурку, то град обійде стороною таке збіжжя.

Щоб корови давали багато молока, увечері, напередодні Благовіщення, наповнювали відра й дійниці водою, убезпечувались од відьом засіванням маком-самосієм хлівів, спалювали старі постели чи капелюхи, а попіл давали тим тваринам, які не звикали до пасовиськ. Крім того, в цей день намагалися не пускати до своїх осель чужих жінок і дівчат, “щоб лиха не принесли”.

У цей день сільські громади, зібравшись на свої віча, вирішували, хто і коли оброблятиме ниви вдовам і сиротам. Адже здавна в Україні існував звичай: першу весняну оранку починали в тих родинах, де не було господаря. Виконували цю нагальну й важливу роботу за допомогою толоки, тобто колективно і без оплати. Вважалося аморальним, якщо хтось із односельців,

знехтувавши звичаєм, раніше од вдів починав орати в себе дома.

Яка погода на Благовіщення, така й на Великдень.

Якщо на Благовіщення лежить сніг – літо неврожайне.

Благовіщення без ластівок – холодна весна.

Благовісника, архангела Гаврила (08 квітня)

Люди вірили, що все народжене в цей день “буде не благовісне”: у ягнят з’являться “кручами” – черви в голові, а із знесеного яйця не вилупиться курча тощо.

Якщо пізня весна, то на Благовіщення сіяли ярину. Архангел Гавриїл вважався володарем блискавок, а тому намагалися відповідно вшанувати свого покровителя, “щоб блискавкою не спалив хати”.

Мотрони (09 квітня)

Завершується приліт ранніх птахів.

Мотря вийшла з хати пташок зустрічати.

Мар’ї (14 квітня)

Якщо на Мар’їн день повинь, то вродить Густа трава; коли ж не прошумлять тал оводи, то літо буде холодне й дощове

Вербна неділя

Шоста і остання неділя семитижневого Великого посту, після якої вже надходила Паска – Вербна. У цей день жінки святять вербові галузки й зберігають їх до вигону в поле корів. Виганяючи з хліва або двору тварин, символічно “били” ними, щоб корови та телиці скорше побігали. Крім того, зайшовши до хати, матері “освячували” своїх дітей легким поцьопуванням різочки, щоб були слухняними й чемними, приказуючи: “Не я б’ю – верба б’є, недалечко красне яєчко! За тиждень уже Великдень”.

Освячені галузки верби затикали за образи.

Чорний тиждень (останній перед Великоднем)

Він пов’язаний із розп’яттям Ісуса Христа і ним закінчується Великий піст. Кожен день тижня має свою назву: Чорна середа, Чистий четвер, Великодня п’ятниця, Великодня чи Страсна субота.

За християнським вченням, у Чистий Четвер пізно ввечері один із дванадцяти учнів – горезвісний Іуда – за тридцять срібних продав свого вчителя Ісуса Христа,

якого й розп'яли опівночі. Тому вважали, що в четвер оживають усі зловісні гади й плазуни. Відтак люди намагалися в цей день обов'язково вмитись або скупатися, тобто очиститись од гріхів, як це вчинив Пілат; перед тим, як провести езекуцію, він вимив руки і сказав: "Я не беру на себе вини, бо не бачу провини в ньому".

Особливо клопітно жінкам у страсну суботу. Адже треба напекти пасок, нафарбувати яєць і посвятити їх у церкві. Звечора біля храмів розпалювали вогнища, щоб біля них могли погрітись ті, хто прийшов на всеношну. Із цим вогнем пов'язана біблейська історія, згідно з якою, коли помирав на розп'ятті Христос, довкіл ватри разом з охороною сидів і Петро.

Вважалося за велику честь для тих, хто прийшов на всеношну, не заснути. Побутувало повір'я: якщо в цей час спить господар, то виляже пшениця, а коли господиня – льон; дітей заохочували в такий спосіб: якщо не проспиш всеношної, то неодмінно знайдеш кубло дикої качки...

Великдень

Великдень – день воскресіння розп'ятого на хресті Ісуса Христа, одне з найбільших свят християн. Ще воно називається Паскою. До виникнення

християнства це було свято весняного сонця й пробудження природи від зимового сну.

Після Масниць починався Великий піст. Сім тижнів не можна було їсти м'яса, сала, яєць, сметани, масла.

Тиждень перед Паскою називався Вербним. У церкві освячували вербу. Найголовніші дні тижня – Чистий Четвер, Страсна п'ятниця. Хазяйка треба було багато зробити за ці дні: побілити хату, розмалювати піч, розписати яєчка, які називають крашанками або писанками, спекти паску – високий хліб із здобного тіста. Верхівка паски округла. Зверху – виліплений з тіста хрест. Шапка паски прикрашена цукровою поливою, фарбованим пшоном або маком.

У ніч з суботи на неділю в церкві відбувалася святкова служба – всенощна. Святили паску, крашанки, різні страви і речі.

Свято продовжувалось три дні.

УКРАЇНСЬКА ПИСАНКА

Знамениті в усьому світі українські писанки беруть свій початок від прадавніх вірувань нашого народу.

Найперше яйце – за легендою – мало всередині не жовток з

білком, а зародок цілого світу. Розмальовані яйця – писанки присвячувалися сонцеві й весні, а розписували їх напередодні свята Весни. З тієї хвилини, коли на яйце наносився орнамент, воно переставало бути простим яйцем, а ставало святою писанкою. Бо ж були ці орнаменти не простими малюнками, а таємничими знаками, пов'язаними з магічними обрядами. Сьогодні ми вже розучилися “читати” писанки, і навіть не здогадуємось, про що нам може розповісти той чи інший малюнок. А писанки були вірними помічниками й захисниками наших предків, символом добра, сонця і весни.

З приходом християнства писанки стали символом Великодня – свята воскресіння Ісуса Христа. Після того, як писанки разом із великодньою паскою освятять у церкві, їх дарують родичам, знайомим і друзям зі словами: “Христос воскрес!” У відповідь кажуть: “Воістину воскрес!” і щиро дякують.

Дарувати писанку – означає бажати щастя, здоров'я, добра.

Святого Юрія – Георгія Побідоносця (6 травня)

Із наукових джерел відомо, що Юрій Побідоносець загинув мученицькою смертю 303 року після народження Ісуса Христа у Малій Азії (в Нікомедії).

Як засвідчують давні перекази, святий Юрій врятував дівчину, яку погани, за своїм

звичась, принесли в жертву драконів. Художники малюють його великим, вродливим і сильним воїном. Він – переможець над звірами і зміями. Дракон, якого вбиває Георгій Побідоносець, символізує поганство, а сам Георгій – християнство, що перемогло поганство.

Хто шанує святого Юрія, того він охороняє на війні і боронить від звірів. Крім того, святий Юрій – покровитель землеробства й худоби. А ще він уособлює весну. За народними віруваннями, святий Юрій “землю й небо відмикає і росу випускає”. Ця роса має лікувальні властивості. Тому на Святого Юрія дуже рано, ще до сходу сонця, виганяють худобу пасти на росу, а жінки того ж ранку збирають пригорщами росу в мисочки, потім зливають її у пляшечки, бо ця роса добре лікує очі й зуби.

На святого Юрія чоловіки йдуть у поле й оглядають жито та пшеницю. Якщо мріє пшениця поміж груддям, то це надійся хліба; а як же ні, то не надійся там хліба, бо не

буде. Як на святого Юрія посуха, то на поле виходять із процесіями, і священник відправляє молебень, аби ниви скропив дощ. У цей день святять криниці і тією водою вмивають очі, щоб не боліли. Коли на святого Юрія посадити рано, ще до сходу сонця, гарбузи, то гарно вродять, а коли тоді в житі ворона сховається – добре жито зародить.

22 травня – літнього Миколи

За церковним календарем це день перенесення мощей святого Миколи Чудотворця.

На Миколи нічого не роблять, бо велике свято. Як гарна весна, то до Миколи повинен колос викидати. Але приказка: “До Миколи не сій гречки, не стрижи овечки”. Миколі дано від Бога таку силу, що він може кинуть морозом і все поморозить, а після “Миколи” він не має права.

На літнього Миколи починають святити криниці. А від криниць вода робиться свяченою й у ставках; а тому відтоді можна купатися. Микола не любить, щоб несвяченій воді купалися, а тому людина, що купається до Миколи, заслабне, зробиться калікою або втопиться.

Святять криниці чи колодязі тоді, як довго дощу нема. Про Миколу оповідають те, що його розбійники не злюбили; взяли кинули в порожню криницю й заперли, а

ключі вкинули у ставок. Довго він там був. Коли це рибалки ловили рибу неводом, – і знайшли ключі. Вони здогадалися, що запертий чоловік у криниці, пішли й випустили...

Перед тим, як мають криницю святити збираються кутчани – радяться, що кому робити. Гуртом вибирають таких чоловіків, щоб вони вилили й вичистили криницю. Для цього вибирають чоловіків або парубків гарних, вродливих, щоб була гарна вода. Вибирають такого, що він гарно раз у раз острижений, зачесаний, бо який незачесаний, кошлатий, то й вода після нього буде кошлата. Питаються промеж усіма, чи нема в голові кузки; бо коли є, то в воді будуть водяні воші. Як будуть чистити криницю найчистіші люди, то найчистіша й вода буде. А до того щоб були сердиті! Бо після сердитих вода буде завсіди холодна.

За два дні до посвячення такі вибрані люди виливають і чистять криницю гарно, а тоді, коли набереться вода, то й вдруге виливають до краплі. Після цього ті, що копали, поборюються, “щоб різка була вода, як квас”; а потім тою водою, що й ще набереться, пообливають, “щоб Бог давав дощ”.

На другий день прибирають біля криниці, висипають піском. Коли близько криниці нема дерева, то чоловіки рубають кілки, закопують коло криниці, як ніби воно росте. А жінки напікають хліба, щоб було доволі, бо в свято та в неділю пекти хліба гріх, і дбають, щоб усе було до страв.

Рано на Миколи дівчата з усього кутка приносять квіти й стелять поверх піску навколо криниці. Після служби в церкві духівництво, а разом і всі люди, святять

воду, п'ють її, вмиваються, обливають усіх, а найбільше тих дівчат, що найчепурніші; бо, може, котра з них відьма. Потім стелять навколо криниці на вигоні скатерки, ставлять страву й сідають обідати всі, окрім дівчат та парубків.

Справляють обіди на Миколи і в хатах.

До Миколи не буде літа ніколи.

До весняного Миколи не можна купатися ніколи, бо з чоловіка верба виросте.

Мокія (24 травня)

Вважали, що Мокій – цар граду, і тому намагалися його задобрити всілякими молитвами.

Мокіїв день мокрий – усе літо буде мокрим.

Якщо на Мокіїв день паде дощ, то буде сорок днів падать.

Коли туман – на мокре літо.

Схід сонця багрянний – усе літо буде грозове.

Вознесіння, Вшестя

Це свято не тримається числа, але переважно припадає на травень. Його відзначають на сороковий день після Великодня, і воно має збігатися з четвергом. З цього приводу народне

прислів'я каже: “Не прийдеться в середу вшестя” Згідно з християнським вченням, після воскресіння Христа через сорок днів Бог забрав його на небо, хоч до цього він ходив по землі. Це останній день, коли можна вітатися словами “Христос воскрес!” Опісля Вшестя вже заборонялося, бо в храмах ховають плащаницю.

На цю відзнаку люди випікали обрядове печиво у формі драбинок, “щоб було по чому Ісусові вилізти на небо”. Такий ритуальний хлібець несли на могилки, щоб востаннє колективно пом'янути померлих.

Крім печива, готували також пласкі млинці з пшоняного борошна, які називалися “Божими онучами”; у деяких регіонах випікали також паски й фарбували крашанки на поминки.

Селяни в цей день обходили свої посіви, качали на них крашанки, оскільки “на Вшестя жито вже починає викидати колос”. До цього дня намагалися повністю обсіятися, бо через десять днів буде Трійця. Молодь тим часом організовувала різноманітні забави.

Літо

Олени (03 червня)

Висаджували пізні овочі, починали сіяти льон, бо вважалося, що після цього вже не буде приморозків.

Після Олени царствує зелений (буйнотрав'я).

Ретельно спостерігали, яким буде день – сонячним чи дощовим, - то так піде й на осінь.

Трійця, Зелена неділя

Трійця, як і Великдень, не тримається числа. Зелені свята повністю залежні від Паски – їх відзначають на сьому після Великодня неділю, і здебільшого вони збігаються з червнем.

У народі це свято особливо пошанівне, хоч про його походження серед простого люду нема чіткої думки. В одних випадках стверджували, що в цей день начебо Бог створив землю й засіяв її зеленню, інші вважали, буцімто Христос, Петро і Павло, йдучи дорогою, присіли під зеленою короною дерева, а тому й триденне свято; дехто вважав, що Христос, в'їжджаючи до Єрусалима на осликові, обрав собі шлях не по килимах, що їх розстеляли багаті, а по галузках, якими прикрашали путівець бідняки, – звідси й прикрашення обійсть зеленню. Багато хто підтверджує думку, що триденність свят пов'язана з Богом-отцем (неділя), Богом-сином (понеділок) та Богом-духом Святим (вівторок).

Трійця, після Різдва та Великодня, вважалася в народі одним з найбільших свят. Поетичний настрій свята, пов'язаний з живим спілкуванням природи, був настільки живучим і шанованим, що християнство змушене було залишити його в ранзі великих, хоч

церковні відправи не мають такої урочистості, як, скажімо, Різдво чи Великдень.

Відтак можна вважати, що в давнину наші пращури пов'язували трійчанські свята з буйністю й живосиллям природи, у яку вони свято вірили. Про це наочно підтверджує вся сукупність дійств – оздоблення помешкань різноманітними травами та гілками дерев, а також русалієвими дійствами, проти яких виступала церква.

Практично Зелені свята починалися з п'ятниці. Жінки до схід сонця йшли до лісу, щоб заготувати лікарських трав. У цей день збирали також росу, якою лікували хворі очі.

У суботу, власне напередодні трійці, селяни рвали материнку, чебрець, полин, лепеху тощо й прикрашали запашним зіллям світлиці – обтикували стіни, лави, вікна, образи, а лепехою притрушували долівку.

Увечері на клечальну суботу йшли босоніж (“щоб дерево не всохло”) до лісу, аби заpastися галузками клена, липи, ясена чи осики, і оздоблювали обійстя – ворота, тини, хлів/, одвірки хати й стріху, а також оселю. Крім того, стежку, яка вела від дороги до порога, обтикували

високими галузками окремо. Щоправда, осикові гілки намагалися приправити лише в глухих кутах подвір'я, “щоб відьми не заходили”. Загалом це дерево вважалося в народі “грішним”, оскільки, як переповідає легенда, лише осика

пропустила цвяхи, коли розпинали Христа; відтак у народі з неї не будували хат (“бо гроза влучить у грішне дерево”), не виготовляли ритуальних речей, не цямрували криниць...

Петрівка, Петрів піст

Початок Петрівки припадає на перший після трійчанського тижня понеділок. Це найкоротший за кількістю днів піст. Цей піст начебто встановив святий апостол Петро (звідси й однойменна назва) на прохання жінок, чоловіки яких на сінокосах здали всі молочні

продукти, через що “худнув” сімейний бюджет. Петро в свою чергу переконав Павла, котрий завше тримався

чоловічої сторони. Так буцімто виник один із найкоротших, але такий, що не регламентується особливими заборонами, постів; якщо в інші запусти вважається за великий гріх вживати скоромину, то в Петрівку все-таки можна було. Очевидно, це пов'язано з важкою працею – сінокосом. До речі, на Петрівку припадають найдовші дні.

У Петрівку день як рік.

Петрівка – на хліб голодівка.

Хто в Петрівку сіна не косить, той зимою і в собак їсти просить.

Мефодія (27 червня)

Дощовий день обіцяє сім тижнів негоди.

Івана Купала (07 липня)

Давнє язичеське свято краси, молодості й

самоочищення. Із ним пов'язані цікаві обрядодійства біля води, які влаштовувала молодь у ніч з 06 на 07 липня. Хлопці готували вогнище, а дівчата вбирали Марену – живу гілку. Із настанням сутінків парубки

підпалювали ватру, через яку попарно перестрибували.

Натомість юнки топили Марену, яка символізувала русалку, і пускали на воду віночки, завбачуючи своє майбутнє подружнє життя.

У цей день годилося обов'язково скупатися, а дітям, замість вогню, пострибати через кропиву. Усі, хто прийшов до купайлівського дійства, намагались не оглядатись, щоб не наздогнала відьма, котра обов'язково мала бути присутньою на святі. Для того щоб її пізнати, треба мати при собі попіл з купайлівського вогнища, загорнутий у ганчірочку. Тоді відьма неодмінно підійде й скаже: “Віддай мені те, що у тебе є”. Якщо цей попіл закопати біля воріт, то жодна з відьом не доїтме корів.

До Івана Купала дітки просять дощу, а після Купала він сам ітимає.

На Івана Купала баба муки не мала, а на Святого Петра (12.07) пирогів напекла.

Після Купала не треба жупана.

Купальська ніч зоряна – вродять гриби.

Дощовий день – не неврожай.

Петра і Павла (12 липня)

Цей свято день пов'язаний з літнім сонцестоянням. Найурочистіше його відзначали пастухи.

Напередодні Петра і Павла пастухи та інші підлітки на толоках

викопували квадратні канавки такої глибини, щоб можна було спускати в них ноги. Землю скидали поруч на купку й прикривали дерном. Середину обкопаного місця, яке правило за стіл, застеляли скатертиною й клали на неї принесені з дому продукти, а також безалкогольну наливку.

Кожен намагався почастувати інших смаковитим їством. Брати участь у таких діях було за велику честь для підлітків. До свого товариства приймали не всіх, і вважалося великою ганьбою, коли когось “залишили поза гуртом”. Натомість старші чи однолітки нерідко намагалися засипати Петра, а тому за ямкою вели постійний нагляд.

У цей день топчуть цибулю, бо вона вже не росте, а йде в мичку й буде гнисти.

До Петра молока відерце, а по Петрові глек і той неповний..

На Петра і душа тепла

Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандри кою (пиріжки з сиром) вдавиться.

Соловей співає до Петра.

Прийшов Петро – вирвав било (листок), прийшов Ілля – вирвав два, прийшов Спас (19.08) – бери рукавиці про запас, прийшла Пречиста (21.09) – на дереві чисто, а прийшла Покрова (14.10) – на дереві голо.

Полупетра (13 липня)

Деякі селяни вважали, що назва ця на честь Петрового батька, інші – лише святого Петра, а дехто пов'язував з тим, що свято наполовину менше. На Полупетра вшановували пастухів, а також тварин. Деінде навіть не доїли корів, а варили борщ у трьох горщиках, оскільки Петро тричі відмовлявсь від Христа. У цей день пастухи мали змогу відпочити – не відпасували тварин, а тому казали: “На Полупетра щаслива дітвора”.

Із Полупетром пов'язано чимало молитов.

Валентини (29 липня)

Цей день вважається святом “іменного снопа”.

Івана Багатостраждальника (31 липня)

Цього дня жінки, котрих полишили чоловіки, відправляли в церкві службу Богу. Дехто вірив у те, що після цього зрадливці повернуться назад і будуть вірними в подружньому житті.

Мокрини (01 серпня)

За цим днем прогнозували, якою буде осінь.

Якщо зранку йтиме дощ, то початок осені буде дощовий; задощить опівдні –

дошовою буде середина осені; якщо ж дощ паде надвечір, то буде з дощами кінець осені.

Дошовий день також застерігав: наступного року вродять жита, але літо буде мокрим.

Іллі (02 серпня)

Прообразом Іллі є Перун як покровитель грому та блискавок. У цей день намагалися не працювати, навіть не ходити на полювання, боячись гніву Іллі, котрий може того, хто не святкує, вдарити блискавкою. Зачувши грім, люди вірили,

щ “це Ілля їде по небу на золотій колісниці”.

На Іллю, як одне з найбільших літніх свят, жінки до схід сонця йшли на городи в одній сорочці й стискали головки капусти, приказуючи: “Святий Ілля, складай головки тугі та білі так, як я!”. У цей день дехто навіть не вигонив у поле тварин, “бо гади всюди ходять”, не вживав картоплі, оскільки це “великий гріх” і “нечиста всіх комарів з’їла”. Воно й справді так – під цю пору вже зникають комахи.

Традиційно з Іллею закінчувалися жнива. Прислів’я стверджують: “Жнива кінчаються – осінь починається” чи “У цей день до обіду літо, а по обіді осінь”.

Останнім терміном, коли дітям дозволялося купатися, також був Ілля. Після цього, оскільки ночі були

прохолодними і вода помітно вистигала, дітям забороняли ходити до річки.

Ілля на полі копи лічить.

Як прийде Ілля, то наробить у полі гнилля.

Якщо цього дня хмари з'являться вранці, то наступного року вродить хліб на ранніх посівах. В обід – на середніх, а ввечері – пізніх.

Цілий день сонячно – на недорід.

Марії-Магдалини (04 серпня)

Її вважають заступницею од холери.

У цей день пересаджують півонії.

Анни (07 серпня)

За цим днем завбачували зиму.

Яка погода до обіду, така й зима до грудня, а яка по обіді, то така після грудня.

Якщо ранок холодний, то й зима буде сувора.

Іде дощ – часто випадатимуть сніги.

Пантелеймона-Паликопа (09 серпня)

Люди в цей день намагалися не працювати, особливо звозити снопи з поля, побоюючись, що Паликоп запалить їх блискавкою.

Смоленської ікони Божої Матері (10 серпня)

Це свято теж пов'язане з убезпеченням від пожеж. З

цього приводу казали: “Палій палить, а Смоленська смажить”. Тому, боячись, щоб не погоріли скирти, намагались не працювати, особливо перевозити чи

скиртувати збіжжя. Біля кіп та стіжків клали шкаралупи від свячених крашанок.

Івана-воїна (12 серпня)

Щоб упізнати злодія, у церкві цього дня ставили біля ікони свічку Іванові, перевернуту догори. Якщо вона горітиме, то крадій буде мучитись.

З цього дня можна було починати сіяти озимину.

Маковія і першого Спаса (14 серпня)

Це вважається перше осіннє свято, із яким пов'язують закінчення літа. Відтак на Маковія останній день осінніх толок. На його честь у церквах відправляють пообідню службу, святять мак, васильки й

чорнобривці. З васильків і чорнобривців роблять відвар і купають хворих дітей. Вважалося, що особливо помічні такі купелі з квітів чорнобривців при жовтяниці.

Якщо в дитини безсоння, то посвячені макові голівки клали їй під подушку.

Зерном обсипали корів, що отелилися, аби телятам “не було ніякої порчі”.

З Маковія починається двотижневий успенський піст – Спасівка. Жінки пекли пісне печиво – “шулики”. Його виготовляли з пшеничного тіста, обливали зверху густою медовою ситою, приправленою товченим маком. Крім того, з меду і товченого маку робили знамениті “маковики” – смаковиті українські коржики.

З цього часу починали відлітати у вирій ранні птахи, бо вже “Святий Спас приготував усього про запас: і дощ, і вітер, і холод, і тепло”.

Спасівка

(двотижневий піст)

Двотижневий піст припадає на кінець літа. У цей час харчуються ситніше, ніж на Петрівку, оскільки є в достатній кількості зелені. Цей короткотривалий піст начебто є продовженням Великого, оскільки святі упросили Бога, щоб він зробив перерву, бо селяни не

витримають його. Очевидно, це пов'язано з тим, що під цю пору припадають нагальні хліборобські роботи.

Спасівка – ластівка, а
Петрівка – голодівка.

Кусючий, як мухи у Спасівку.

Спас другий (Великий), Преображення Господнє

Це одне з найбільших хліборобських свят. Його ще називали святом врожаю. Кожен із селян вважав за святий обов'язок віднести до церкви на посвяту овочі, фрукти, гриби, мед у стільниках, хліб – щедрі віддарунки від природи.

Майже всі жінки, у котрих померли діти, не вживали до Спаса яблук. Існує повір'я, що в цей день Мати Божа роздає діткам на тому світі золоті яблука, а ті, чий батьки порушили обітницю, стоять збоку й плачуть, на що Мати Божа відповідає: “Твоє яблуко свиня з'їла”.

Селяни до Спаса намагалися зібрати всі зернові. Знахарки востаннє заготовляли лікарські трави. “Діва Марія, – казали з цього приводу, – це зілля сіяла, а Спас поливав – нам на поміч давав”.

Прийшов Спас – бери рукавиці про запас.

Прийшов Спас – пішло літо від нас.

Успення і перша Пречиста (28 серпня)

Це пора, коли повністю закінчували жнивувати й готувалися зустрічати осінь. Хто до цього часу не встиг зібрати хліб, то влаштовували колективну братчину. До Успення мають бути остаточно зібрані всі фрукти.

Після Успення починається “молоде” бабине літо, що триває до 11 вересня. Якщо о цій порі гарна година, то “старе” бабине літо (11-12 вересня) буде непогідним.

З першої Пречистої починали сіяти в усіх зонах України. Господарі, розім'явши колоски з обжинкових вінків та “спасових борід” – залишених у кінці ниви обрядових стебел, перед засівом казали: “Роди, Боже, і благослови!”

За традицією, селяни в цей день не голилися, бо “не годиться, поки не обсіює”.

Третій Спас, або після свято Успення (29 серпня)

Починається відліт ластівок.

Післяуспення прийшло – сонце на осінь пішло.

Відліт у цей день журавлів віщує ранню зиму.

Осінь

Усікновення, головосіки Іоанна Хрестителя (11 вересня)

У цей день не працювали, особливо не сікли ножем чи сокирою всякий круглий овоч, котрий нагадує голову. Їли лише пісні страви, а дехто й взагалі говів. Картоплю варили лише в мундирах, пекли гарбузи, а хліб лише відламували.

Це період останніх гроз. Як чути грім, то має бути й довга тепла осінь.

Семена, Симона Стовпника (14 вересня)

Початок справжньої осені, а отже, й Нового року, з прийняттям християнства на Київській Русі.

Увечері по хатах запалювали посвіт, вогонь якого мав горіти до Великодня. Кожен майстер намагався “засидіти вечір” – розпочати при посвіті роботу.

Хлібороби вважали за святий обов'язок обсіятися озиминою. Як посієш мене на Семена, – казало жито, – то все будеш мати із мене, а як посієш по Покрові, то будеш виводити по корові”.

Із цього дня починалося

“старе бабине літо” (закінчувалося 21 вересня) і, отже, остаточно відлітали ластівки. Як стверджує повір’я, на Семена начебто чорти “міряють міркою горобців і беруть з них данину по чверті; ті, що в мірці – лишаються їм, а котрі зверху – відпускаються на волю”. Тому, мовляв, так мало їх стає біля людських жител. І дійсно, під цю пору гороб’ячих гуртів помітно меншає; очевидно, це пов’язано з міграційними процесами.

На Семена ясно – осінь буде погожою й теплою.

Михайла Чудотворця (19 вересня)

Намагалися не працювати, бо хто порушить закон, того неодмінно настигне лихо. У зв’язку з цим від Михайла починали справляти храмові свята, а отже, й варити пивний мед (“медовуху”) і влаштовувати “кануни”, тобто громадське розпродування медівки. Тому й казали: “До Михайла й толока файна”.

Друга Пречиста, Різдво Богородиці (21 вересня)

Другу Пречисту ще називали “осениною”.

Із цього дня вже можна було засилати сватів (весілля справляли тільки з Покрови). Звідси й поговорка: “Прийшла Пречиста – принесла старостів нечиста”.

Пасічники в цей день остаточно втеплювали на зиму бджолині вулики, а власники овець вдруге проводили стрижку.

Прийшла перша Пречиста – одягла природа намисто, прийшла друга Пречиста – взяла комара нечиста, прийшла третя Пречиста – стала діброва безлиста.

Прийшла Пречиста – на дереві чисто, а прийде Покрова – на дереві голо.

Воздвиження (27 вересня)

Вважається, що в цей день остання птиця відлітає у вирій, а гаддя ховається в листя й залізає в землю, щоб перебути зиму. Але перед тим має відбутися рада, на якій зобов'язаний відзвітуватися за свої вчинки кожен плазун.

Здвиження було останнім днем заготівлі горіхів та яблук, котрі тримали на зиму. Із цього дня починають відлітати дикі гуси.

Свитку на Здвиження скидай, а кожух одівай.

Хто не одсіявся до Чесного Хреста (так у народі називали це свято), той не варт собачого хвоста.

Віри, Надії, Любові та їх матері Софії (30 вересня)

Жінки не починали будь-якої важливої роботи.

Ярини (01 жовтня)

Цей день ще називали “журавлиним літом”.

Якщо на Ярини відлетять журавлі, то через два тижні чекай морозів, а як затримаються – зима раніше себе не покаже.

Зачаття Івана Предтечі (06 жовтня)

Намагалися нічого не заготовляти на зиму, бо почорніє. Дівчата й жінки з цього дня бралися за рукодільництво – пряли, ткали, вишивали.

На Предтечі тулися до печі.

Івана Богослова (09 жовтня)

Хто не посіяв до Богослова – не варт доброго слова.
Коли до Богослова проса буде з ложку, то буде і в ложку.
На Богослова дощ зі снігом – у січні тричі йтиме дощ; сонячно і тепло – червень буде дощовий і холодний.

Покрова (14 жовтня)

Це християнське свято називається Покрова Святої Богородиці. Запроваджене воно було у Візантії.

Одного дня Божя Матір зняла зі своєї голови білу хустку й розкинула її над людьми, що зібралися в церкві. Богородиця молилася за їх спасіння й урятувала від біди. Завдяки цьому чудові Візантія була визволена від загарбників.

Свято було назване Покровом, бо Діва Марія “покрила” людей своєю хусткою як оберегом.

Ця легенда припала до душі українцям, тому що століттями земля наша страждала від чужоземних набігів. Божу Матір вважали своєю покровителькою запорожці, тому щорічно з

великою урочистістю відзначали вони свято Покрови на Русі. Від порога Покровської церкви січовики вирушали на захист рідної землі. Сюди ж з подякою за порятунок козаки поверталися після походів.

Ось чому свято Богородиці – Покрову так шанують в Україні.

Сергія Послушного (20 жовтня)

Із цього дня вже чекали зими.

Якщо земля вкриється сніжком, то через місяць буде справжня зима.

Казанської Божої Матері (04 листопада)

Остаточна межа переходу від осені до зими – міцно сковується земля, а відтак “морозцям дорогу вказує”.

Якщо цього дня небо заплаче, то слідом за дощем прийде зима.

Якщо зранку дощить, то надвечір має піти сніг – ознака ранніх під сніжників.

Михайла (21 листопада)

Михайло неодмінно має сповістити про зиму, “бо приїжджає на білому коні”.

Жінки беруть до церкви по чотири калачі й відправляють службу по небіжчиках. Три калачі

віддають попові й дякові, а один приносять додому і, розламавши, пригощають усіх членів родини.

Після Михайла закінчувалися весілля. За цим днем завбачували й весну.

Якщо відлига – не жди санного шляху до Миколи (19.12).

Іній – на великі сніги, а туман – на відлигу.

На Михайла зима на білому коні приїжджає.

Пилипа, Заговини, Запусти на Пилипівну (27 листопада)

У цей вечір, напередодні Пилипівського посту, готують смачну обрядову вечерю: борщ, локшину, пиріжки, вареники, смажать м'ясо, зокрема птицю. За звичаєм, до батьків приходять вечеряти дочки із зятями, котрі недавно побралися, а також

запрошують кумів та одиноких сельчан. Залишки од вечері відносили бідним людям.

На Заговини дівчата й хлопці організовували вечірку-складчину. На такі сходчини збиралися й сімейні родини.

Із цього дня жінки починали прясти кужіль на полотно.

Іній на Пилипа – буде овес, як липа.

Хто святкує Пилипа, той буде голий, як липа.

Іній – на врожай вівса, а дощ – на дорід пшениці.

Якщо хмарно або сніжно – травень буде негожий.

Пилипівський піст, Пилипівна (28 листопада)

Якщо в цей день лежить сніг, то долежитьься до повені.

У Пилипівну день до обіду.

Яка ніч у Пилипівну, такий день у Петрівку.

Як хочеш лози, то в Пилипівну вози.

Використана література

1. О.Криворучко. “Народознавство на уроці мови” // УМЛШ, №1, 1992 р., с 23 – 31.
2. О.Криворучко. “Народні свята, звичаї та обряди в січні” // УМЛШ, №1, 1992 р., с 43-48
3. О.Криворучко. “Свята, з якими пов’язані народні обряди, звичаї та вірування” //, УМЛШ, №7, 1991 р.
4. В.Скуратівський. Місяцелік. Український народний календар. К.: “Мистецтво”, 1993 р.
5. О.Воропай. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. К.: “Оберіг”, 1993 р.
6. Народний календар. Скарбниця. Прилуки: краєзнавчий музей, 1994 р.

